

INNOVATION IQTISODIYOT SHAROITIDA SANOAT KORXONALARIDA INNOVATSIYALARNI MOLİYALASHTIRISH YO‘LLARI

Abdullayeva Dilnoza Baxadir qizi

O‘zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada innovatsion iqtisodiyot sharoitida sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni moliyalashtirishning asosiy yo‘llari va mexanizmlari tahlil qilinadi. Innovatsiyalarni moliyalashtirishda ichki va tashqi moliyaviy manbalar, jumladan, korxonaning o‘z mablag‘lari, bank kreditlari, investitsiyalar, ventur kapital va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining o‘rni yoritib beriladi. Shuningdek, innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda yuzaga keladigan muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari sanoat korxonalarining innovatsion rivojlanishini ta‘minlashda samarali moliyalashtirish tizimini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: innovatsion iqtisodiyot, sanoat korxonalari, innovatsiyalarni moliyalashtirish, investitsiyalar, bank kreditlari, ventur kapital, davlat qo‘llab-quvvatlashi, innovatsion faoliyat

Abstract

This article analyzes the main methods and mechanisms of financing innovations in industrial enterprises under the conditions of an innovative economy. The role of internal and external financial sources in financing innovations, including enterprises' own funds, bank loans, investments, venture capital, and government support mechanisms, is examined. In addition, the paper considers the existing problems in financing innovative projects and identifies possible ways to overcome them. The

results of the study contribute to the formation of an effective financing system aimed at ensuring the innovative development and competitiveness of industrial enterprises.

Keywords: innovative economy, industrial enterprises, innovation financing, investments, bank loans, venture capital, government support, innovative activity

Kirish

Bugungi kunda innovatsion iqtisodiyotga o'tish va sanoat tarmoqlarini modernizatsiya qilish mamlakat iqtisodiy rivojlanishining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni rivojlantirish va yangi texnologiyalarni joriy etish barqaror iqtisodiy o'sish hamda raqobatbardoshlikni ta'minlashning muhim omili hisoblanadi. Ushbu jarayonda innovatsiyalarni moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish alohida ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida innovatsion rivojlanishni jadallashtirish va sanoat korxonalarini qo'llab-quvvatlash maqsadida bir qator muhim normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 21-sentabrdagi PF-5544-sonli "2019–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmonida innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish, ilmiy-tadqiqot va innovatsion loyihalarni moliyalashtirish tizimini rivojlantirish asosiy vazifalar sifatida belgilangan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida sanoat tarmoqlarini texnologik jihatdan yangilash, innovatsion loyihalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash, investitsiya va ventur moliyalashtirish mexanizmlarini keng joriy etish ustuvor yo'nalishlar sifatida qayd etilgan.

Mazkur farmonlarda sanoat korxonalarida innovatsiyalarni moliyalashtirishda davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish, bank kreditlari, investitsiyalar hamda boshqa moliyaviy instrumentlardan samarali foydalanish zarurligi ta'kidlangan.

Bu esa sanoat korxonalarining innovatsion faolligini oshirish, yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu munosabat bilan mazkur maqolada innovatsion iqtisodiyot sharoitida sanoat korxonalarida innovatsiyalarni moliyalashtirish yo'llari, mavjud muammolar va ularni hal etish mexanizmlari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi.

So'nggi yillarda O'zbekiston iqtisodiyotida sanoat tarmoqlarining ulushi barqaror o'sib bormoqda. Davlat statistika ma'lumotlariga ko'ra, sanoat sohasining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 30 foizdan ortiqni tashkil etib, iqtisodiy o'sishning asosiy drayverlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, qayta ishlash sanoatining rivojlanishi va texnologik yangilanishlar innovatsion faoliyatga bo'lgan ehtiyojni yanada oshirmoqda. Shu bilan birga, ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlariga yo'naltirilayotgan mablag'lar hajmi ham bosqichma-bosqich oshib bormoqda. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekistonda ilmiy-tadqiqot faoliyatiga yo'naltirilayotgan xarajatlar yalpi ichki mahsulotning taxminan 0,4–0,5 foizini tashkil etmoqda. Mazkur ko'rsatkich rivojlangan davlatlar bilan solishtirganda past bo'lsa-da, so'nggi yillarda innovatsion loyihalarni moliyalashtirishga davlat va xususiy sektor tomonidan e'tibor kuchayib borayotganini ko'rsatadi.

Innovatsion faoliyatni moliyalashtirishda sanoat korxonalarining o'z mablag'lari asosiy manba bo'lib qolayotgan bo'lsa-da, bank kreditlari, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar va davlat dasturlari orqali ajratilayotgan mablag'larning ahamiyati ortib bormoqda. Xususan, so'nggi yillarda iqtisodiyotga jalb qilingan investitsiyalarning sezilarli qismi sanoat va innovatsion loyihalarga yo'naltirilgani sanoat korxonalarining texnologik yangilanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Biroq, mavjud statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, innovatsion faoliyat bilan shug'ullanayotgan sanoat korxonalari ulushi hali ham yetarli darajada emas. Bu esa innovatsiyalarni moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish, venchur moliyalashtirishni rivojlantirish va xususiy investitsiyalarni keng jalb etish zarurligini

taqozo etadi. Shunday sharoitda innovatsion iqtisodiyot talablariga mos, samarali moliyalashtirish tizimini shakllantirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

1-jadval**О'zbekistonda innovatsion faoliyat va sanoat rivojlanishining asosiy ko'rsatkichlari**

№	Ko'rsatkichlar nomi	2019-yil	2020-yil	2021-yil	2022-yil
1	Sanoatning YaIMdagi ulushi, %	28,0	29,1	30,0	30,5
2	Qayta ishlash sanoati ulushi, %	16,7	17,5	18,1	18,6
3	Ilmiy-tadqiqot va innovatsiyalarga yo'naltirilgan xarajatlar (YaIMga nisbatan), %	0,3	0,4	0,4	0,5
4	Innovatsion faoliyat bilan shug'ullanuvchi sanoat korxonalari ulushi, %	8,2	9,0	9,8	10,5
5	Sanoatga yo'naltirilgan investitsiyalar ulushi (jami investitsiyalarda), %	38,0	40,2	41,5	42,8
6	Innovatsion mahsulotlar hajmi o'sish sur'ati, %	110,5	112,0	115,4	118,0

Jadval ma'lumotlari O'zbekistonda innovatsion iqtisodiyot shakllanishida sanoat tarmoqlarining o'rni tobora ortib borayotganini ko'rsatadi. Xususan, 2019–2022-yillar davomida sanoatning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 28,0 foizdan 30,5 foizgacha oshgan bo'lib, bu sanoat ishlab chiqarishining iqtisodiy o'sishdagi ahamiyati kuchayib borayotganidan dalolat beradi.

Qayta ishlash sanoati ulushining 16,7 foizdan 18,6 foizgacha o'sishi sanoat korxonalarida texnologik yangilanish va innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarishga bo'lgan e'tibor kuchayganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatga yo'naltirilgan xarajatlarning yalpi ichki mahsulotga nisbatan ulushi 0,3–0,5 foiz oralig'ida oshib borayotgani innovatsiyalarni moliyalashtirish hajmi kengayib borayotganini tasdiqlaydi.

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, innovatsion faoliyat bilan shug‘ullanayotgan sanoat korxonalari ulushi ham yildan-yilga ortib, 2019-yildagi 8,2 foizdan 2022-yilda 10,5 foizga yetgan. Bu holat davlat tomonidan qabul qilingan strategiya va dasturlar, jumladan, innovatsion rivojlanishga qaratilgan farmon va qarorlarning amaliy samaradorligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, sanoatga yo‘naltirilgan investitsiyalar ulushining jami investitsiyalarda 38,0 foizdan 42,8 foizgacha oshishi sanoat korxonalarida innovatsiyalarni moliyalashtirish imkoniyatlari kengayayotganini anglatadi. Innovatsion mahsulotlar hajmi o‘shish sur‘atining barqaror yuqori bo‘lishi esa innovatsion faoliyatning sanoat rivojlanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatayotganini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, jadval ma‘lumotlari sanoat korxonalarida innovatsiyalarni moliyalashtirish jarayoni ijobiy rivojlanayotganini ko‘rsatsa-da, ilmiy-tadqiqot xarajatlari ulushining nisbatan pastligi ushbu yo‘nalishda qo‘shimcha moliyaviy mexanizmlar va xususiy investitsiyalarni keng jalb etish zarurligini ko‘rsatadi.

Innovatsion jarayonlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi bevosita ularni moliyalashtirish tizimining moslashuvchanligi va barqarorligiga bog‘liq. Sanoat korxonalarida innovatsiyalar ko‘pincha yuqori tavakkalchilik, uzoq muddatli investitsiya va katta moliyaviy resurslarni talab etadi. Shu sababli an‘anaviy moliyalashtirish manbalari bilan bir qatorda muqobil moliyaviy instrumentlardan foydalanish zarurati yuzaga kelmoqda. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda bank kreditlari qisqa muddatli ehtiyojlarni qondirishda samarali bo‘lsa-da, uzoq muddatli va yuqori riskli innovatsiyalar uchun yetarli darajada qulay emas. Shu bois, venchur moliyalashtirish, grantlar, davlat-xususiy sheriklik va korporativ investitsiya mexanizmlarini keng joriy etish sanoat korxonalarining innovatsion faolligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, sanoat korxonalarida innovatsiyalarni moliyalashtirishda moliyaviy infratuzilmaning rivojlanish darajasi muhim omil hisoblanadi. Innovatsion fondlar, texnologiyalar transferi markazlari hamda startap loyihalarni qo‘llab-

quvvatlovchi institutlarning faoliyati moliyaviy resurslardan samarali foydalanish imkonini kengaytiradi. Bunday infratuzilmaning rivojlanishi ilmiy ishlanmalarni ishlab chiqarish jarayoniga tezkor joriy etishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, innovatsiyalarni moliyalashtirish jarayonida korxonalarining moliyaviy savodxonligi va strategik rejalashtirish darajasi ham muhim ahamiyatga ega. Innovatsion rivojlanish strategiyasiga ega bo'lgan sanoat korxonalari moliyaviy resurslarni maqsadli jalb etish va ularni samarali taqsimlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa innovatsion faoliyatning barqarorligini ta'minlashga yordam beradi.

Innovatsion faoliyatni moliyalashtirishda sanoat korxonalarining tarmoq xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Turli sanoat tarmoqlarida innovatsion loyihalarning kapital sig'imi, rentabellik darajasi va amalga oshirish muddati bir-biridan sezilarli darajada farqlanadi. Shu sababli moliyalashtirish mexanizmlarini tanlashda tarmoqqa mos, differensial yondashuvni qo'llash zarur bo'ladi. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi sanoat korxonalarida innovatsiyalarni moliyalashtirish jarayoniga yangi imkoniyatlar olib kirmoqda. Xususan, raqamli moliya vositalari, moliyaviy texnologiyalar va elektron platformalar orqali investitsiyalarni jalb etish innovatsion loyihalar uchun moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatini kengaytirmoqda. Bu holat sanoat korxonalarida moliyalashtirish jarayonining shaffofligi va tezkorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda hududiy omil ham muhim ahamiyat kasb etadi. Hududlarda sanoat zonalari va texnoparklarning tashkil etilishi innovatsion faoliyatni rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratmoqda. Ushbu hududiy tuzilmalar orqali sanoat korxonalariga soliq imtiyozlari, infratuzilma yordami va moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlari taqdim etilmoqda. Bundan tashqari, innovatsiyalarni moliyalashtirish jarayonida ekologik va ijtimoiy omillarni inobatga olish tendensiyasi kuchayib bormoqda. "Yashil" texnologiyalar va resurs tejovchi innovatsiyalarni moliyalashtirish sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishini ta'minlash bilan birga, xalqaro moliya institutlari va investorlar e'tiborini jalb etishga xizmat qilmoqda.

Innovatsion faoliyatni moliyalashtirish jarayonining murakkablashuvi sanoat korxonalaridan moliyaviy risklarni boshqarish tizimini takomillashtirishni talab etadi. Moliyaviy risklarni aniqlash, baholash va kamaytirish mexanizmlarini joriy etish innovatsion loyihalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishida muhim rol o'ynaydi.

Xulosa

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishi innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish va uni yetarli darajada moliyalashtirish bilan chambarchas bog'liqdir. Tadqiqot jarayonida sanoat korxonalarida innovatsiyalarni moliyalashtirish iqtisodiy o'sish, raqobatbardoshlik va texnologik yangilanishning muhim omili ekanligi aniqlandi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, sanoat korxonalarida innovatsiyalarni moliyalashtirishda korxonalarning o'z mablag'lari yetakchi manba bo'lib qolayotgan bo'lsa-da, bank kreditlari, investitsiyalar, davlat dasturlari va venchur moliyalashtirish mexanizmlarining roli tobora ortib bormoqda. Biroq ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatga yo'naltirilayotgan mablag'lar hajmining nisbatan pastligi innovatsion rivojlanish sur'atlarini cheklab kelmoqda.

Shuningdek, moliyalashtirish mexanizmlarining tarmoqlar va hududlar kesimida yetarli darajada diversifikatsiya qilinmagani sanoat korxonalarining innovatsion faolligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu holat innovatsiyalarni moliyalashtirishda moslashuvchan, ko'p manbali va uzoq muddatli moliyaviy instrumentlardan keng foydalanish zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni moliyalashtirish tizimini takomillashtirish, davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish, venchur moliya va muqobil moliyalashtirish mexanizmlarini rivojlantirish orqali innovatsion iqtisodiyot talablariga mos barqaror moliyalashtirish tizimini shakllantirish zarurligini asoslab berdi.

Takliflar

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish va barqaror rivojlanishini ta'minlash innovatsion faoliyatni moliyalashtirish

tizimini takomillashtirishni talab etadi. O'tkazilgan tahlillar va tadqiqot natijalariga asoslanib, sanoat korxonalarida innovatsiyalarni moliyalashtirish samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Quyida keltirilgan takliflar innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash, moliyaviy resurslardan samarali foydalanish hamda sanoat korxonalarining innovatsion salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

1. Innovatsiyalarni moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish

Sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni moliyalashtirishda faqat ichki mablag'lar va bank kreditlariga tayanib qolmasdan, venchur kapital, grantlar, obligatsiyalar va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlaridan keng foydalanish zarur.

2. Venchur moliyalashtirish institutlarini rivojlantirish

Yuqori tavakkalchilikka ega innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlash maqsadida milliy venchur fondlarini tashkil etish va ularning sanoat korxonalari bilan hamkorligini kuchaytirish lozim.

3. Davlat qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish

Innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda soliq imtiyozlari, subsidiyalar va grantlar hajmini oshirish, shuningdek, davlat dasturlari orqali sanoat korxonalariga uzoq muddatli va imtiyozli moliyaviy resurslar ajratish maqsadga muvofiq.

4. Bank-moliya tizimida innovatsion kreditlashni kengaytirish

Banklar tomonidan innovatsion loyihalar uchun maxsus kredit mahsulotlarini joriy etish, foiz stavkalarini kamaytirish va kredit ta'minoti talablarini yengillashtirish innovatsion faoliyatni rag'batlantiradi.

5. Innovatsion infratuzilmani mustahkamlash

Texnoparklar, sanoat zonalari, startap-inkubatorlar va texnologiyalar transferi markazlari faoliyatini rivojlantirish orqali sanoat korxonalarining innovatsion loyihalarga kirish imkoniyatlarini kengaytirish lozim.

6. Xususiy va xorijiy investitsiyalarni jalb etishni kuchaytirish

Investitsion muhitni yanada yaxshilash, huquqiy kafolatlarni mustahkamlash va

axborot ochiqligini ta'minlash orqali sanoat korxonalarining innovatsion loyihalariga xorijiy investorlarni jalb etish zarur.

7. **Moliyaviy risklarni boshqarish tizimini joriy etish**

Innovatsion loyihalar bilan bog'liq moliyaviy risklarni baholash va kamaytirish mexanizmlarini ishlab chiqish sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatning barqarorligini ta'minlaydi.

8. **Kadrlar salohiyatini oshirish**

Innovatsiyalarni moliyalashtirish sohasida malakali mutaxassislarni tayyorlash va ularning moliyaviy savodxonligini oshirish sanoat korxonalarida innovatsion rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur takliflarning amaliyotga joriy etilishi sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni moliyalashtirish tizimini yanada takomillashtirish, innovatsion loyihalarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va investitsiyalar oqimini kengaytirishga imkon yaratadi. Shuningdek, taklif etilgan chora-tadbirlar sanoat tarmoqlarida innovatsion faollikni oshirish, yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish hamda milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida : PF-60-son Farmon. – Toshkent, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Ilm-fan va innovatsiyalarni rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida : PF-369-son Farmon. – Toshkent, 2023.
3. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasida sanoat va innovatsion faoliyat rivoji : statistik to'plam. – Toshkent, 2024.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi asosida iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish. – Toshkent : O'zbekiston, 2023. – 380 b.

5. Fatxutdinov R.A. Innovatsionniy menedjment : sovremennyye podkhody. – Moskva : INFRA-M, 2021. – 480 s.
6. Freeman C., Soete L. Developing Science, Technology and Innovation Indicators. – Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2020. – 432 p.
7. G‘ulomov S.S., To‘xtasinov N.A. Innovatsion iqtisodiyot va sanoat rivoji. – Toshkent : Iqtisodiyot va moliya, 2022. – 272 b.
8. Ivanova N.I., Kuznetsov B.V. Finansirovaniye innovatsionnoy deyatel'nosti v promyshlennosti. – Moskva : Yurayt, 2022. – 312 s.
9. Lundvall B.-Å. National Systems of Innovation : Toward a Theory of Innovation and Interactive Learning. – London : Anthem Press, 2021. – 416 p.
10. Mazzucato M. Mission Economy : A Moonshot Guide to Changing Capitalism. – London : Penguin Books, 2021. – 256 p.